

Het Kasteel van Breda en Vitruvius (ca. 85-20 v.Chr.), “de invloedrijkste architect van de westerse architectuur aller tijden”¹

Wim Spapens gaat nader in op de Romeinse Schrijver Vitruvius en zijn invloed op de bouw van het kasteel van Breda (16^e eeuw) vóór de latere ingrijpende verbouwing.

Wie aandachtig het standaardwerk van G. van Wezel² over het Kasteel van Breda, het gebouw van de KMA heeft gelezen, weet dat bij het bouwen daarvan ideeën van Vitruvius verwerkt zijn.

Vitruvius, die als ‘artillerie-officier’ gediend heeft in het leger van Julius Caesar en diens ‘bellum gallicum’ als ballista-specialist heeft meegemaakt, is vooral bekend gebleven als schrijver van *De Architectura/Over de Architectuur*, waarin hij alle aspecten van de bouwkunst behandelt.

In Breda bleef men natuurlijk niet achter. Na een reis door Italië met keizer Karel V liet Hendrik III, heer van Breda, getrouwd met de steenrijke Spaanse Mencia de Mendoza, zijn middeleeuwse kasteel verbouwen door Tommaso Vincidor da Bologna:

“Het nieuw Kasteel of ’t binnenste Hof, ’t gene het Donjon genaamt wordt, en met eene byzondere gracht omwatert is, heeft Hendrik, Graaf van Nassau, Heer van Breda, begonnen te timmeren in ’t jaar 1536, onder ’t bestier van den beruchten Italiaanschen Bouwmeester Bologne, die een groot gedeelte van ’t zelve, namentlyk alle de gebouwen en Vertrekken aan de rechter zyde van den ingang, met de groote Zaal, nog voor ’t overlyden van dien Graaf, voorgevallen den zevenden van Wynmaandt 1538, heeft voltooit.”,

zo schrijft Breda’s stadshistoricus Thomas Ernst van Goor in 1744.³ Één van de medaillons van de gravure uit omstreeks 1600 van Bartholomeus Dolendo in het Breda’s Museum⁴, met als onderwerp de inname van Breda in 1590, geeft een goed beeld van de pracht en praal van dit zestiende-eeuwse Bredase stadspaleis, dat een fraai voorbeeld is van de renaissancistische bouwstijl.

Dat Hendrik III van Breda de verbouwing van zijn kasteel in 1536 toevertrouwde aan Vincidor da Bologna (1493-1556?⁵) is niet zo vreemd : deze was tot 1520 medewerker van Rafaël geweest, zowel bij diens werkzaamheden in het Vaticaan paleis als bij het inventariseren van de monumenten van het oude Rome : daardoor beheerste hij de vormentaal van de klassieke architectuur als geen ander; hij was hofschilder van keizer Karel V; vanaf 1530-1534 had hij in opdracht van Hendrik III al gewerkt aan gewelfschilderingen van de Prinsenkapel in de Grote Kerk van Breda. Na de voltooiing van zijn opdracht daar was hij al betrokken bij de bouw in renaissancestijl van de Egmondgalerij en de voorpoort. Hij had daar zelfs de ontwerpschetsen voor gemaakt.⁶ « Hieruit komt het beeld naar voren van een kunstenaar die op dat moment in de Nederlanden misschien wel de meest aangewezen persoon was om de wens van Hendrik III letterlijk te vertalen in de vormen van een Italiaans-klassiek paleis. »⁷

Bij het ontwerpen van de Dorische, Ionische en Korinthische zuilen hebben de theorieën van Vitruvius, een belangrijke rol gespeeld. Vitruvius’ lessen over de indeling van een gebouw zijn blijkbaar ook in Breda gevolgd: “De overeenkomst tussen de plattegrond van het paleis met een

¹ Bernard Hulsman in de NRC van 13 april 2012, katern *Boeken*, blz. 7

² G.W.C. van Wezel, *Het paleis van Hendrik III graaf van Nassau te Breda*, 1999

³ Thomas Ernst van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, 1744, blz. 61

⁴ Zie mijn artikel in *Amphora*, aug. 2010: *Hugo de Groot en de inname van Breda met het Turfschip, 1590*

⁵ Van Wezel, blz. 153: 1556?

⁶ Van Wezel, blz. 25. Zie ook: G.W.C. van Wezel, *De Onze-Lieve-Vrouwekerk en de grafkapel voor Oranje-Nassau te Breda*, 2003, blz. 301

⁷ Van Wezel, blz. 12

verhoudingsschema van 3:5 en die van het klassiek Romeins huis zoals Cesare Cesariano die geeft in zijn Vitruviusvertaling uit 1521, is niet toevallig. Vincidor of nog eerder Hendrik III zal op de hoogte zijn geweest van Cesariano's interpretatie van het atrium, zoals dat door Vitruvius wordt beschreven, als een binnenhof.”⁸ Ook bij de vormgeving van de pilasterkapitelen is rekening gehouden met wat Vitruvius geleerd had: “Voor de Dorische orde is het klassieke verhoudingsschema van Vitruvius gevolgd.”⁹ Ook in de Ionische toegangsomlijsting van het bordestrappenhuis en van de “toegangen van de galerijen” is “het voorschrift van Vitruvius” gevolgd.¹⁰ De medaillons (nu kopieën uit 1928/29) van Griekse en Romeinse beroemdheden aan de muren van het binnenplein geven het paleis eveneens een antiek aanzien.

Het Bredase paleis past in de Europese Italiaans-klassieke belangstelling van die tijd. Het boek van Van Wezel wijst op parallellen met talrijke andere luthoven in deze periode. Zo is Hendrik III zeker beïnvloed door wat hij op zijn reizen met Karel V heeft gezien, zoals het renaissancepaleis van Karel V in Granada en het kasteel van zijn schoonvader Don Rodrigo de Mendoza in La Calahorra. Dit laatste kasteel heeft zeker een rol gespeeld bij zijn plannen voor de Bredase realisatie. “Helaas heeft (...) het gebouw nog maar bijzonder weinig te maken met het paleis dat er ooit heeft gestaan.”, zegt G. van Wezel in zijn al een paar keer geciteerde standaardwerk (blz. 12). Hendrik vertelde zijn broer, Willem de Rijke, dat hij enthousiast was over het kasteel van Mendoza. Ludwig X von Wittelbach, liet in 1537, even enthousiast, in Landshut in het Duitse Beieren de eerste steen leggen van een vergelijkbaar paleis.¹¹

Tot besluit: zaten wij in Breda stil toen ze in Milaan de neoclassicistische Scala (1778) bouwden? Nee, in die tijd bouwden wij in dezelfde stijl in de Boschstraat, schuin tegenover De Beyerd (1246/1643), De Olyton (1791), een fraai gebouw. Uit het bovenstaande blijkt dat ook tijdens de renaissance Breda bouwkundig niet aan de kant bleef staan: Vitruvius leeft er voort in het Kasteel van Hendrik III van Nassau.

Wim Spapens

In tijdschrift *Amphora*, juni 2012

In *Engelbrecht van Nassau*, najaar 2012

⁸ Van Wezel, blz. 29 en gedetailleerder: blz. 176

⁹ Van Wezel, blz. 214

¹⁰ Van Wezel, blz. 326/327

¹¹ Zie G. van Wezel, blz. 103